

Μια ευρωπαϊκή στρατηγική για την Αριστερά[✓] Του Μισέλ Ισόν* (Michel Husson)

Ο Μισέλ Ισόν παίρνει μέρος στο διάλογο για τον τρόπο με τον οποίο η ευρωπαϊκή Αριστερά πρέπει να απαντήσει στην οικονομική κρίση και υποστηρίζει ότι η εγκατάλειψη του ευρώ στην παρούσα συγκυρία δεν αποτελεί ορθή επιλογή για τις χώρες της ευρωζώνης

Οι συνέπειες της παγκόσμιας κρίσης επιδεινώθηκαν λόγω των εξελίξεων στην Ευρώπη. Επί τριάντα χρόνια, ο καπιταλισμός ξεπερνούσε τις αντιφάσεις του μέσω μιας τεράστιας συσσώρευσης ανύπαρκτων δικαιωμάτων επί της παραγόμενης υπεραξίας. Η κρίση απείλησε να τα καταστρέψει και γι' αυτό οι αστικές κυβερνήσεις αποφάσισαν να τα υπερασπιστούν, ισχυριζόμενες ότι αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να σώσουμε τις τράπεζες. Ανέλαβαν, λοιπόν, τα χρέη των τραπεζών χωρίς να ζητήσουν απολύτως τίποτα σε αντάλλαγμα, ενώ αυτό που θα μπορούσαν να κάνουν ήταν να θέσουν συγκεκριμένους όρους για τη διάσωσή τους. Θα μπορούσαν, για παράδειγμα, να καταργήσουν τα κερδοσκοπικά εργαλεία του χρηματοπιστωτικού τομέα και να κλείσουν τα παραθυράκια των φοροαπαλλαγών. Θα μπορούσαν, επίσης, να είχαν υποχρεώσει τις τράπεζες να αναλάβουν την ευθύνη για ένα μέρος του δημόσιου χρέους που δημιουργήθηκε λόγω της διάσωσής τους.

Σήμερα, βρισκόμαστε στη δεύτερη φάση της κρίσης. Με τη μετατόπιση του χρέους από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα, αυτή που πρέπει να αναγκαστεί να πληρώσει είναι η εργατική τάξη. Αυτό γίνεται με την εφαρμογή μιας θεραπείας-σοκ που εφαρμόζεται μέσω προγραμμάτων λιτότητας τα οποία είναι περίπου ίδια σε όλες τις χώρες- μείωση των δαπανών για κοινωνικές υπηρεσίες και αύξηση των πιο άδικων φόρων. Αυτού του τύπου η κοινωνική βία δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί παρά μόνο αν οι μέτοχοι και οι πιστωτές αναγκαστούν να πληρώσουν. Τούτο είναι σαφές και κατανοητό από όλους.

Η κατάρρευση του σχεδίου της άρχουσας τάξης

Η ευρωπαϊκή εργατική τάξη αναγκάζεται να πληρώσει και για την κατάρρευση του ευρωπαϊκού σχεδίου της κυρίαρχης τάξης. Η άρχουσα τάξη πίστεψε ότι, με το κοινό νόμισμα, τη συμφωνία για σταθερούς προϋπολογισμούς («Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης») και την απόλυτη απορρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα και της κίνησης κεφαλαίων, είχε φτιάξει ένα αποτελεσματικό σύστημα. Αλλά με την αύξηση

[✓] Πηγή: [Socialist Resistance](#)

Μετάφραση: Έλενα Παπαδοπούλου, Χάρης Γολέμης

* Το άρθρο του Μισέλ Ισόν (Michel Husson) δημοσιεύτηκε στις 29 Δεκεμβρίου 2010, στην ιστοσελίδα του οικοσοσιαλιστικού περιοδικού Socialist Resistance, το οποίο αποτελεί το βρετανικό τμήμα της 4ης Διεθνούς. Ο Μισέλ Ισόν είναι στατιστολόγος και οικονομολόγος, διευθυντής της ομάδας «Εργασία» στο γνωστό Ινστιτούτο Οικονομικών και Κοινωνικών Ερευνών (IRES), το οποίο, σύμφωνα με το καταστατικό του, βρίσκεται «στην υπηρεσία των αντιπροσωπευτικών εργατικών συνδικαλιστικών οργανώσεων». Στο παρελθόν υπήρξε στέλεχος του PSU (Ενοποιημένο Σοσιαλιστικό Κόμμα) και της LCR (Κομμουνιστική Επαναστατική Λίγκα) από το 1997 ως το 2007, ενώ σήμερα δραστηριοποιείται στο κίνημα για μια εναλλακτική παγκοσμιοποίηση. Είναι, επίσης, μέλος του Ιδρύματος Copernic και του επιστημονικού συμβουλίου της Attac. **Χ.Γο.**

του ανταγωνισμού ανάμεσα στα κοινωνικά μοντέλα και τους μισθωτούς, η συρρίκνωση των μισθών έγινε ο μόνος τρόπος ρύθμισης του ενδο-καπιταλιστικού ανταγωνισμού, ενώ οξύνθηκαν οι ανισότητες που ωφέλησαν μόνο ένα μικρό τμήμα της κοινωνίας.

Όμως, αυτό το μοντέλο βάζοντας το κάρτο μπροστά από το άλογο δεν ήταν βιώσιμο. Βασιζόταν στην υπόθεση ότι οι ευρωπαϊκές οικονομίες ήταν πιο ομοιογενείς απ' όση είναι στην πραγματικότητα. Οι διαφορές μεταξύ των χωρών αυξήθηκαν λόγω της θέσης τους στη διεθνή αγορά και της σύνδεσης της οικονομικής τους πορείας με τη συναλλαγματική τιμή του ευρώ. Τα επίπεδα πληθωρισμού δεν συνέκλιναν, ενώ τα επιτόκια ήταν μια από τις αιτίες για τις φούσκες της αγοράς ακινήτων. Όλες οι αντιφάσεις ενός ημιτελούς προγράμματος ευρωπαϊκής σύγκλισης, τις οποίες ανακαλύπτουν σήμερα οι οπαδοί του νεοφιλελευθερισμού, προϋπήρχαν της κρίσης. Όμως, τώρα πια, έχουν γίνει εκρηκτικές λόγω των κερδοσκοπικών επιθέσεων εναντίον των πιο απροστάτευτων χωρών εξαιτίας του δημόσιου χρέους τους.

Πίσω από την αφηρημένη έννοια των "χρηματαγορών" κρύβονται κυρίως τα ευρωπαϊκά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που κερδοσκοπούν, χρησιμοποιώντας το κεφάλαιο που δανείστηκαν από τα κράτη με πολύ χαμηλά επιτόκια. Η κερδοσκοπία αυτή είναι δυνατή λόγω της κρατικής πολιτικής της μη-παρέμβασης, η οποία είναι μέσο πίεσης σε κυβερνήσεις που συναινούν με στόχο την σταθεροποίηση των προϋπολογισμών τους, στις πλάτες των λαών της Ευρώπης και για την υπεράσπιση των συμφερόντων των τραπεζών.

Δύο άμεσα καθήκοντα

Από την πλευρά της εργατικής τάξης, είναι προφανές τι πρέπει να γίνει: πρέπει να υπάρξει αντίσταση στην επίθεση λιτότητας και άρνηση πληρωμής του χρέους, το οποίο δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα χρέος που δημιουργήθηκε λόγω της τραπεζικής κρίσης. Το εναλλακτικό σχέδιο πάνω στο οποίο πρέπει να βασιστεί αυτή η αντίσταση απαιτεί έναν άλλο τρόπο διανομής του πλούτου στην κοινωνία. Πρόκειται για ένα λογικό αίτημα που στην πραγματικότητα αφορά τον αγώνα ενάντια στη μείωση των μισθών ή με άλλα λόγια ενάντια στην απόσπαση ενός αυξανόμενου μεριδίου της υπεραξίας από το κεφάλαιο.

Η εναλλακτική λύση απαιτεί μια πραγματική δημοσιονομική μεταρρύθμιση, η οποία θα πάρει πίσω τα δώρα που δίνονταν για χρόνια στις επιχειρήσεις και τους πλούσιους, καθώς και η διαγραφή του χρέους. Το χρέος και τα συμφέροντα της πλειοψηφίας είναι δύο εντελώς ασύμβατα πράγματα. Δε μπορεί να υπάρξει προοδευτική λύση για την έξοδο από την κρίση, εάν δεν αντιμετωπιστεί το ζήτημα του χρέους, είτε με χρεοκοπία είτε με αναδιαπραγμάτευση. Σε κάθε περίπτωση, είναι βέβαιο ότι ορισμένες χώρες θα χρεοκοπήσουν και γι' αυτό το λόγο είναι σημαντικό να αναμένουμε ένα τέτοιο ενδεχόμενο και να σκεφτόμαστε πώς θα το αντιμετωπίσουμε.

Να φύγει μια χώρα από την ευρωζώνη

Η πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι λαοί της Ευρώπης χειροτερεύει αναμφισβήτητα λόγω του ασφυκτικού θεσμικού πλαισίου της. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, σε αντίθεση με την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ δεν έχει τη δυνατότητα να χρηματοδοτεί το δημόσιο χρέος αγοράζοντας κρατικά ομόλογα. Θα επέτρεπε η έξοδος μιας χώρας από την ευρωζώνη τη χαλάρωση αυτού του πλαισίου; Αυτό προτείνουν ορισμένοι αριστεροί όπως ο Κώστας Λαπαβίτσας και οι συνεργάτες του ως πρώτο βήμα για την περίπτωση της Ελλάδας. Προτείνουν, δηλαδή, να εγκαταλείψει

αμέσως η Ελλάδα το ευρώ, αντί να περιμένει την ένωση της ευρωπαϊκής Αριστεράς για την αλλαγή της ευρωζώνης, πράγμα το οποίο θεωρεί αδύνατο.

Η ιδέα αυτή προτάθηκε σε άλλες χώρες της Ευρώπης και απορρίφθηκε αμέσως με το επιχείρημα ότι ακόμα και η Αγγλία, που δεν είναι μέλος της ευρωζώνης, δεν έχει στο ελάχιστο προστατευτεί από τη περιρρέουσα λιτότητα. Είναι, επίσης, εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί ο χώρος της ακροδεξιάς- όπως για παράδειγμα το Εθνικό Μέτωπο στη Γαλλία-θέλει την έξοδο από την ευρωζώνη. Αντίθετα, μας είναι δύσκολο να αντιληφθούμε ποια θα ήταν τα οφέλη ενός τέτοιου αιτήματος από την πλευρά της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Αν μια νεοφιλελεύθερη κυβέρνηση αναγκαζόταν να προσφύγει σε ένα τέτοιο μέτρο υπό την πίεση της συγκυρίας, αυτό θα δημιουργούσε μια κατάσταση ακόμα μεγαλύτερης λιτότητας από εκείνη που βιώνουμε σήμερα. Επιπλέον δεν θα μας επέτρεπε να δημιουργήσουμε ένα ευνοϊκότερο συσχετισμό δύναμης για την εργατική τάξη από αυτόν που επικρατεί σήμερα. Αυτό είναι το μάθημα που θα έπρεπε να έχουμε διδαχθεί από όλες τις αντίστοιχες εμπειρίες του παρελθόντος.

Για μια αριστερή κυβέρνηση η έξοδος από την ευρωζώνη είναι ένα μείζον στρατηγικό λάθος. Θα υπήρχε υποτίμηση του νέου νομίσματος, αφού αυτός εξάλλου είναι ο επιθυμητός στόχος. Αλλά αυτό θα άνοιγε αμέσως ένα χώρο, που αμέσως θα χρησιμοποιούσαν οι χρηματαγορές για να αρχίσουν μια κερδοσκοπική επίθεση, ενώ θα πυροδοτούσε έναν κύκλο υποτιμήσεων, πληθωρισμού και λιτότητας. Επιπλέον, το χρέος, που μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν σε ευρώ ή δολάρια θα αύξανε απότομα εξ αιτίας της υποτίμησης. Κάθε αριστερή κυβέρνηση που θα αποφάσιζε να πάρει μέτρα υπέρ της εργατικής τάξης είναι βέβαιο ότι θα δεχόταν μια τρομακτική πίεση από τον διεθνή καπιταλισμό. Από πλευράς τακτικής, σε μια τέτοια αναμέτρηση δυνάμεων θα ήταν καλύτερο αιτία της σύγκρουσης να είναι το γεγονός ότι η χώρα είναι μέλος της ευρωζώνης.

Είναι αλήθεια βέβαια ότι το ευρωπαϊκό σχέδιο που βασίζεται στο ενιαίο νόμισμα δεν είναι συνεκτικό και ούτε έχει ολοκληρωθεί. Αφαιρεί από μια χώρα τη δυνατότητα χρησιμοποίησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας ως μεταβλητής που μπορεί να αναπροσαρμόσει τις διαφορές στις τιμές και τους μισθούς που υπάρχουν στην ευρωζώνη. Το αποτέλεσμα είναι ότι η επιλογή των χωρών της περιφέρειας είναι ή να ακολουθήσουν το γερμανικό δρόμο του παγώματος των μισθών ή να υποστούν μείωση της ανταγωνιστικότητας τους και απώλεια μεριδίου των αγορών. Αυτή η κατάσταση οδηγεί σε ένα είδος αδιεξόδου και δεν υπάρχουν άμεσα εφαρμόσιμες λύσεις: Αν πάμε πίσω, θα βυθίσουμε την Ευρώπη σε κρίση και αυτό θα πλήξει χειρότερα τις πιο εύθραυστες χώρες. Από την άλλη, η εφαρμογή ενός νέου σχεδίου για την Ευρώπη φαίνεται ανέφικτη αυτή την στιγμή.

Αν η ευρωζώνη διαλυθεί, οι πιο εύθραυστες οικονομίες θα αποσταθεροποιηθούν από τις κερδοσκοπικές επιθέσεις. Ούτε η Γερμανία θα είχε να κερδίσει κάτι γιατί δεν θα μπορούσε να ελέγξει την υπερτίμηση του νομίσματός της και έτσι θα είχε το ίδιο πρόβλημα με αυτό που αντιμετωπίζουν σήμερα οι Ηνωμένες Πολιτείες, στην προσπάθειά τους να επιβάλλουν τον εναρμονισμό διαφόρων χωρών με την αμερικανική νομισματική πολιτική¹.

Υπάρχουν άλλες λύσεις οι οποίες, όμως, απαιτούν μια ολοκληρωτική επανίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Αφ' ενός, χρειάζεται να υπάρχει ένας προϋπολογισμός που θα χρηματοδοτείται από ένα κοινό φόρο στο κεφάλαιο και θα χρηματοδοτεί τόσο τα ταμεία εναρμόνισης των οικονομιών της ΕΕ όσο και επενδύσεις χρήσιμες από κοινωνική και

¹ Michael Hudson, "[US Quantitative Easing Is Fracturing the Global Economy](#)".

οικολογική άποψη και αφ' ετέρου, οι πλουσιότερες χώρες πρέπει να βοηθούν τις φτωχότερες να αντιμετωπίζουν το δημόσιο χρέος τους. Πάλι, όμως, αυτή η εξέλιξη δεν είναι δυνατή βραχυπρόθεσμα, όχι μόνο επειδή δεν υπάρχουν εναλλακτικά σχέδια αλλά και γιατί η εφαρμογή τους απαιτεί μια ριζική αλλαγή του συσχετισμού δύναμης σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Τι να κάνουμε λοιπόν σε μια τόσο δύσκολη στιγμή; Ο αγώνας ενάντια στα σχέδια λιτότητας και η άρνηση πληρωμής του χρέους είναι η εξέδρα εκτόξευσης μιας αντεπίθεσης. Στη συνέχεια, πρέπει να εξασφαλίσουμε ότι η αντίστασή μας ενισχύεται με την υπεράσπιση ενός εναλλακτικού σχεδίου και την επεξεργασία ενός προγράμματος που προσφέρει τόσο «πρακτικές» απαντήσεις όσο και μια εξήγηση στον κόσμο του ταξικού περιεχομένου της κρίσης².

Ειδικά η ριζοσπαστική, διεθνιστική αριστερά έχει καθήκον να συνδέσει τους κοινωνικούς αγώνες που γίνονται σε κάθε χώρα με επιχειρήματα υπέρ μιας άλλης Ευρώπης. Τι κάνουν οι κυρίαρχες τάξεις; Εφαρμόζουν πολιτικές που είναι υποχρεωμένες να ακολουθήσουν γιατί υπερασπίζονται τα συμφέροντά τους τα οποία, σε μεγάλο βαθμό, είναι εθνικά και αλληλοσυγκρουόμενα. Όμως, όταν πρέπει να επιβάλουν πολιτικές λιτότητας στις δικές τους εργατικές τάξεις έχουν ένα συμπαγές ενωμένο μέτωπο.

Υπάρχουν καλύτερα πράγματα να κάνουμε από το να τονίζουμε τις πραγματικές διαφορές μεταξύ των διαφόρων χωρών. Το διακύβευμα είναι η ύπαρξη μιας διεθνιστικής άποψης για την κρίση στην Ευρώπη. Ο μόνος τρόπος να αντισταθούμε πραγματικά στην άνοδο της ακροδεξιάς είναι να βάλουμε άλλους στόχους από εκείνους που μετατρέπονται εύκολα σε αποδιοπομπαίους τράγους. Μπορούμε να επιβεβαιώσουμε την πραγματική, διεθνιστική αλληλεγγύη μας με εκείνους που υποφέρουν περισσότερο εξ αιτίας της κρίσης, απαιτώντας τα εθνικά χρέη να κατανεμηθούν ισότιμα σε όλη την Ευρώπη. Έτσι οφείλουμε να προτείνουμε ένα εναλλακτικό σχέδιο για την Ευρώπη αντίθετο από αυτό της ευρωπαϊκής αστικής τάξης, που σέρνει όλες τις χώρες στην κοινωνική οπισθοδρόμηση. Πώς μπορεί κάποιος να μην καταλαβαίνει ότι οι κινητοποιήσεις μας που αντιμετωπίζονται με τον συντονισμό της κυρίαρχης τάξης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι ανάγκη να βασίζονται σε ένα συντονισμένο σχέδιο από την πλευρά μας; Ενώ είναι αλήθεια ότι οι αγώνες διεξάγονται σε εθνικό πλαίσιο, θα ενδυναμώνονταν από ένα τέτοιο σχέδιο, αντί να εξασθενούν ή να οδηγούνται σε εθνικιστικά αδιέξοδα. Οι φοιτητές που διαδήλωναν στο Λονδίνο φωνάζοντας το σύνθημα «όλοι μαζί, όλοι μαζί» είναι ένα σύμβολο αυτής της ζωντανής ελπίδας.

Για μια ευρωπαϊκή στρατηγική

Αυτός ο στόχος παρουσιάζει την ίδια δυσκολία με εκείνα της περιόδου που άνοιξε η κρίση. Όμως, η ριζοσπαστική αριστερά δεν πρέπει να εμπλακεί σε μια αδιέξοδη επιλογή και να αρχίσει την επικίνδυνη περιπέτεια εξόδου από τη ζώνη του ευρώ και την ουτοπική ιδέα μιας νομισματικής εναρμόνισης. Μπορούμε εύκολα να επεξεργαστούμε κάποιους ενδιάμεσους στόχους που αμφισβητούν τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Για παράδειγμα:

Τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να μπορούν να δανείζονται απευθείας από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) με πολύ χαμηλό επιτόκιο και οι τράπεζες του ιδιωτικού τομέα πρέπει να υποχρεωθούν να αναλάβουν μέρος του δημόσιου χρέους.

² Bloco de Esquerda (Left Bloc) Portugal: "[On the crisis and how to overcome it](#)", May 23rd 2010.

Πρέπει να τεθεί σε λειτουργία ένας μηχανισμός πτώχευσης, που θα επιτρέψει την παραγραφή μέρους του δημόσιου χρέους, ανάλογου με τις φοροαπαλλαγές των πλουσίων και των χρημάτων που δαπανήθηκαν για τη σωτηρία των τραπεζών.

Η σταθεροποίηση του προϋπολογισμού πρέπει να αναμορφωθεί με μια δημοσιονομική μεταρρύθμιση που θα προβλέπει τη φορολόγηση με ένα ενιαίο πανευρωπαϊκό ποσοστό, των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών, των μερισμάτων, της μεγάλης περιουσίας, των υψηλών μισθών και εισοδημάτων από κεφάλαιο.

Πρέπει να καταλάβουμε ότι αυτοί οι στόχοι δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο δύσκολοι από μια επωφελή για τους εργαζόμενους «έξοδο από το ευρώ». Θα ήταν σαφώς παράλογο να περιμένουμε μια ταυτόχρονη και συντονισμένη έξοδο όλων των ευρωπαϊκών χωρών από την ευρωζώνη. Έτσι, η μόνη στρατηγική που μπορεί να σκεφτεί κανείς δεν μπορεί παρά να έχει ως σημείο εκκίνησής της τον κοινωνικό μετασχηματισμό που θα αρχίσει σε μια χώρα. Η κυβέρνηση της εν λόγω χώρας θα πάρει διάφορα μέτρα, για παράδειγμα θα εφαρμόσει ένα φόρο επί του κεφαλαίου. Αν η κυβέρνηση είναι διορατική πρέπει να περιμένει ότι θα γίνει στόχος αντιποίνων και θα αναγκαστεί να επιβάλλει έλεγχο στην εξαγωγή κεφαλαίων. Κάνοντας αυτή τη φορολογική μεταρρύθμιση θα έρθει σε ανοιχτή σύγκρουση με τους κανόνες του ευρωπαϊκού παιχνιδιού. Δεν είναι προς το συμφέρον της να αποχωρήσει οικειοθελώς από την ευρωζώνη. Αυτό θα ήταν ένα τεράστιο στρατηγικό λάθος, δεδομένου ότι το νέο νόμισμα θα δεχόταν αμέσως επίθεση με στόχο την κατάρρευση της οικονομίας της «εξεγερμένης» χώρας.

Είμαστε υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουμε την ιδέα ότι υπάρχει κάποια «τεχνική» παράκαμψη του προβλήματος, να θεωρήσουμε ότι η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη και να οικοδομήσουμε έναν ευνοϊκό συσχετισμό δύναμης μέρος του οποίου είναι η ευρωπαϊκή διάσταση. Ένα από τα στηρίγματά μας είναι η ικανότητα να πλήξουμε τα καπιταλιστικά συμφέροντα. Η χώρα που θα αρχίσει τη σύγκρουση, θα μπορούσε να αναδιαρθρώσει το χρέος της, να εθνικοποιήσει το ξένο κεφάλαιο κλπ ή να απειλήσει ότι θα το κάνει. Οι «αριστερές» κυβερνήσεις του Παπανδρέου στην Ελλάδα ή του Θαπατέρο στην Ισπανία ούτε που έχουν ονειρευτεί να το κάνουν αυτό.

Η λήψη συντονισμένων μέτρων αποτελεί το κύριο σημείο στήριγμά μας. Αυτό είναι εντελώς διαφορετικό από τον κλασικό προστατευτισμό, που βασικά προσπαθεί πάντα να κερδίσει έδαφος τσιμπολογώντας στην παγκόσμια αγορά. Από την άλλη πλευρά, οποιοδήποτε προοδευτικό μέτρο είναι αποτελεσματικό στο βαθμό που αυτό εφαρμόζεται από αρκετές χώρες. Πρέπει συνεπώς να μιλάμε για μια στρατηγική, που βασίζεται στην εξής ιδέα: είμαστε πρόθυμοι να φορολογήσουμε το κεφάλαιο στη χώρας μας και θα πάρουμε κάθε δυνατό μέτρο για να προστατέψουμε την οικονομία μας. Αλλά ελπίζουμε, επίσης, ότι αυτά τα μέτρα που προτείνουμε θα εφαρμοστούν σε όλη την Ευρώπη.

Μπορούμε να συνοψίσουμε λέγοντας ότι, αντί να θεωρούμε ότι το εθνικό επίπεδο βρίσκεται σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό, πρέπει να ψάξουμε επίπονα τον τρόπο σύνδεσης της ρήξης του νεοφιλελεύθερου ευρωπαϊκού σχεδίου με το δικό μας σχέδιο δημιουργίας μιας νέας Ευρώπης.